

A járvány, a jogi szféra és a technológia

*Hogyan vészelték át a jogrendszerek
a járványt, mekkora szerepe volt ebben a technológiának,
és mennyire lesznek tartósak a változások?*

ZÓDI ZSOLT*

1. Bevezetés

A Covid–19-járvány komolyan kihatott a jogi szféra működésére, és felfogható egyfajta hatalmas kísérletként is, amelyet a világ minden országában csaknem egyszerre folytattak (és folytatnak most is), és amely voltaképp arról szól, hogy lehetséges-e személyes jelenlét nélkül vagy minimális személyes jelenléttel működtetni a jogrendszert. Ez a „kísérlet” egy sor stratégiai, jogpolitikai, sőt jogelméleti kérdést is felvet, amelyek a jogi szféra és azon belül az igazságszolgáltatás elektronizálásával, automatizálásával, a modern társadalomban betöltött szerepével vannak összefüggésben. A jelen különszám két alapos tanulmányt is tartalmaz a magyar helyzetről az ügyvédek és a bíróságok szemszögéből, így nekem itt nem célom a magyar helyzet részletes ismertetése. Ebben a cikkben inkább arra vállalkozom, hogy egyrészt kitekintsek külföldre, és megvizsgáljam egy kicsit általánosabb szemszögéből, hogy milyen rendszerekkel, technológiákkal vészelték át a jogrendszerek a járványt, ennek milyen következményei voltak, és milyenek lehetnek, másrészt beszélek azokról a stratégiai, jogpolitikai és jogelméleti kérdésekről, amelyeket a folyamat felszínre hozott.

A tanulmány három részből áll: az elsőben előbb azokat a technológiákat és rendszereket mutatom be, amelyek a jogi szakma számára jelenleg rendelkezésre állnak, azaz, leegyszerűsítve, hol tart ma a jogi informatika. A második pontban azt szemléltetem, hogy e technológiák közül melyek azok, amelyek segítségével a jogi szféra túlélte és jelenleg is túléli a járványt, és mik voltak a nemzetközi tapasztalatok ezekkel kapcsolatban. Végül a harmadik részben arra a kérdésre keresem a választ, hogy a járvány és a technológia egymásra hatásának lesznek-e tartós következményei, hogyan alakulhat át a jogrendszer a járvány után.

A tanulmányban gyakran használom a „jogi szféra” (vagy olykor a „jogi alrendszer”) kifejezést, eléggé leegyszerűsítő és szűk értelemben. Elsősorban a bíróságokat és az ügyvédi irodákat értem ezen, jóllehet tudom, hogy a jogi szféra egyébként ennél jóval tágabb kategória, hiszen felöleli a büntető igazságszolgáltatás szervezeteit éppúgy, mint a különböző hatóságokat, az államigazgatás egyes részeit vagy épp a közjegyzőket, a végrehajtókat és a felszámolókat. A büntető, a rendészeti, a nyomozási szféráit azért hagyom ki az elemzésből, mert

* Tudományos főmunkatárs, Nemzeti Közszerzői Egyetem Eötvös József Kutatóközpont, Információs Társadalom Kutatóintézet. E-mail: zodi.zsolt@uni-nke.hu.

ezek informatikai háttere olykor annyira speciális megoldásokat is tartalmaz, hogy azok feldolgozására itt egyszerűen nincsen elég terjedelem. A többi említett alrendszer jellegzetességei pedig alapvetően nem térnek el a bíróság és az ügyvédi iroda informatikájától. A tanulmánynak nem célja a technológia szabályozásának (azaz az informatikai jognak) az ismertetése, kizárólag a jogi tevékenységeket támogató technológiákkal, azaz a jogi informatikával foglalkozik.

2. Jogi szféra és informatika

Ebben a pontban nem a jogi informatikáról adok teljes áttekintést, inkább csak azokat a szoftvereket, alkalmazásokat igyekszem számba venni, amelyek az elmúlt 40 évben a bírósági és az ügyvédi irodai munkát támogatták és támogatják, hogy megértsük, milyen informatikai környezetben érte a járvány a jogi alrendszert.

2.1. A jogi technológiák korszakai

A jelenlegi helyzet megértéséhez először is érdemes felidézni, hogy a jogi informatika az elmúlt évtizedekben három fejlődési szakaszon ment keresztül. Az első korszakot (főként a fejlettebb nyugati országokban) az 1970-es évektől kezdődően a kezdeti *irodaautomatizálási* megoldások képviselték. Ezeknek az alapjai előbb a nagyobb szervezetekben – nem Magyarországon – nagygépes (*mainframe*) rendszerek formájában épültek ki. Az 1980-as években a személyi számítógépek és a helyi hálózatok a kisebb szervezetek, így például az ügyvédi irodák számára is elérhetővé tették ezeket a technológiákat. Olyan technológiákról van szó, amelyek a bíróság és az ügyvédi iroda mint *iratokat feldolgozó hivatal* elektronizálását és részben automatizálását valósították meg. Ilyennek tekintjük az iktató, iratnyilvántartó, egyszerű munkafolyamat-támogató rendszereket, az ügyfél- és ügynyilvántartó rendszereket,¹ a dokumentumok előállítását segítő szövegszerkesztőket és táblázatkezelőket, és az (USA-ban) az 1970-es (a világ többi részén inkább az 1990-es) évektől elterjedt jogtárakat, jogi adatbázisokat.²

Az internet megjelenése indította el a második korszakot, amelyet az *online kommunikáció* korszakának nevezhetünk. Ekkor jelentek meg a különböző jogi szervezetek internetes kommunikációját, az elektronikus kapcsolattartást megvalósító megoldások. Egyfelől az 1990-es évek végétől kezdődően (Magyarországon a 2000-es évek végétől) az elektronikus információsza-

¹ A világ különféle bíróságain az ügynyilvántartás, az iktatás és annak fizikai fázisai sokszor speciális elnevezést kaptak, és ez így van Magyarországon is. A 14/2002. (VIII. 1.) IM rendelet a bírósági ügyvitel szabályairól és a kapcsolódó 17/2014. (XII. 23.) OBH utasítás a bíróságok egységes iratkezelési szabályzatáról „lajstromnak” nevezi a beérkezett iratok nyilvántartását, „perkönyvnek” az ügyek bíránkénti, tanácsonkénti nézetét, „tárgyalási naplónak” az ügyek eljárási cselekményenkénti nézetét, és „tárgyalási jegyzéknek” a tárgyalások naponkénti nézetét. Ez természetesen semmit nem változtat azon, hogy a hivatali működés központi kategóriája ebben a logikában az ügy. Minden más entitás, objektum, dokumentum, személy az egyes ügyekhez kapcsolódik.

² A kelet-európai országok – nem függetlenül a hatalmas jogszabálydömpingről – a rendszerváltás után élen jártak a jogi adatbázisok elektronizálásában. Így pl. a CompLex CD Jogtár, egy kis magáncég terméke, 1993-ban jelent meg, amikor még a CD-olvasó is új technológiának számított.

badsággal összefüggő (*freedom of information*)³ törekvések térnyerése nyomán megjelentek a nyilvánosságnak szánt jogi adatbázisok és ügyfél-tájékoztató felületek, az e-közigazgatás bírósági és ügyvédi verziói, így a jogi szervezetek külső kapcsolatainak egy része is a technológia „uralma” alá került. Ekkor lett elérendő cél a teljesen elektronikus kapcsolattartás, a papírmentes „e-per”⁴. Az 1990-es évektől kezdődően kezdenek elterjedni az első ügyvédi dokumentumszerkesztést automatizáló (*document assembly*, szó szerint „dokumentum-összeállító”) rendszerek. Ekkor terjedtek el az olyan tárgyalótermi technológiák, mint a videotárgyalási vagy a prezentációs rendszerek. Bizonyos közigazgatási (nem kontradiktórius) eljárások ebben az időszakban teljesen elektronikussá és olykor akár teljesen automatikussá váltak (mint például a cégeljárás Magyarországon).

Jelenleg a harmadik korszakra történő váltás időszakát éljük, amelyet talán a leginkább a „virtualizáció” és/vagy a „mesterséges intelligencia” korszakának nevezhetünk. Ennek lényege az, hogy a technológia kilép az egyszerű „hatékonyságnövelő”, „eljárásgyorsító”, „kommunikációt segítő” vagy „papírmentes irodát megvalósító” szolgái szerepkörből, és behatol olyan területekre is, amelyeken eddig egyáltalán nem volt jelen, megváltoztat olyan dolgokat is, amelyeket eredetileg nem állt szándékában módosítani az adott technológia feltalálójának.⁵ A „nem szándékolt hatások” persze mindig is jellemezték a technológiát,⁶ de itt még ennél is többről van szó, mert a változások egyesek szerint⁷ a ma ismert jogi rendszertől teljesen eltérő jogrendszereket hoznak majd létre. E korszak legfontosabb technológiai újításai a mesterséges intelligencia (főként a természetes nyelvfeldolgozáson alapuló MI-rendszerek), és az online vitarendezés rendszerei.

³ A *freedom of information* eszméje még az 1960-as évekre nyúlik vissza, amikor az amerikai kormányzat, a nagyobb átláthatóságát szem előtt tartva, törvénnyel kötelezte a szövetségi kormányzati szerveket, hogy egyrészt a hivatalos lapban rendszeresen tegyenek közzé magukról bizonyos információkat, másrészt kérésre bárkinek szélesebb információkört bocsássonak rendelkezésre, l. pl. P. Stephen GIDIERE (szerk.): *The Federal Information Manual, How the Government Collects, Manages and Discloses information under FOIA and Other Statutes*. Chicago, American Bar Association, 2006. A törvényt több hullámban módosították, az egyik legjelentősebb természetesen az internet megjelenése után (1996) történt, amikor kötelezték a kormányzati szerveket bizonyos adatok weboldalakon történő rendszeres közzétételére. Európában jellemzően a 2000-es évek közepén fogadták el az elektronikus információszabadságra vonatkozó törvényeket, Magyarországon pl. 2005-ben kerül erre sor a 2005. évi XC. törvénnyel.

⁴ Richard SUSSKIND: *Az ügyvédség vége*. Budapest, CompLex, 2012. 183.

⁵ A romboló (*disruptive*) technológiák jogra gyakorolt hatásáról szóló fejtegetésekben Susskind gondolatmenetét követem. Daniel SUSSKIND – Richard SUSSKIND: *A szakmák jövője*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2017.

⁶ Gondoljunk pl. olyan egyszerű dolgokra, mint arra a hatásra, amelyet az egyre jobb minőségű szövegszerkesztők gyakoroltak a perekben keletkező szövegmennyiségre. Mivel a szöveg-előállítás sokkal könnyebbé vált (a korábban megírt sablonszövegeket igen könnyű beszúrni az újabb szövegekbe), a szövegek mennyisége folyamatosan növekszik. Mivel a bírói munka abból a szempontból nem változott, hogy a bírónak a lehető leghagyományosabb „lineáris olvasással” kell ezeket az anyagokat feldolgoznia, ez folyamatos válsághelyzetet generál. Ugyanez igaz az elektronikus bizonyítékok előteremtésére, ahol a kontrollálatlanul termelődő elektronikus fájlok új keresési és szűrési technológiákat hívtak életre. Ahogy a későbbiekben majd látjuk, a videokonferencia-rendszereknek, az elektronikus perszobáknak vagy a prediktív szövegelemzésnek is vannak, lehetnek nem szándékolt hatásai.

⁷ Pl. Daniel M. KATZ: *Quantitative Legal Prediction: Or How I Learned to Stop Worrying and Start Preparing for the Data-Driven Future of the Legal Services Industry*. 62 *Emory Law Journal* (2013) 909–966.

2.2. Az első és a második korszak technológiai

Az első, az irodaautomatizálásnak is nevezhető korszakot három fontos szoftvercsoport reprezentálja: az iratmenedzsment-szoftverek, a szöveg- és a táblázatkezelők, valamint a jogi adatbázisok. Az 1970-es években, de különösen a személyi számítógépek és a helyi hálózatok elterjedésével a jogi szférában is megjelentek azok az általános szoftveres megoldások, amelyeket általában az irodai iratkezelés megkönnyítésére hoztak létre. A szöveg- és a táblázatszerkesztőket nem kell külön bemutatni, ezek a legáltalánosabban elterjedt irodai alkalmazások, amelyeket szinte mindenki ismer. A harmadik, kifejezetten speciális jogi alkalmazáscsoport a jogi információ-visszakereső rendszereké (*legal information retrieval systems*), amelyek már az 1970-es években megjelentek Amerikában, majd az igazi fénykorukat offline formában az 1990-es években élték. Manapság ezek az adatbázisok is felköltöztek az internetre, és az egyszerű jogforrás-keresés helyett – hiszen ezt már az ingyenes állami keresőrendszerek is tudják – egyre okosabb megoldásokat ajánlanak.

A második korszak – az internet- vagy online korszak – jogi technológiái⁸ a videokonferencia-rendszerek, a tárgyalótermi prezentációs technológiák, az online elektronikus iratbeteiktetés és az online irodamenedzsment-rendszerek, végül az automatikus dokumentumszerkesztők. A *videokonferencia-rendszereket* nem kell bővebben bemutatni, hiszen a magyar bírósági rendszer is elkezdte használni ezeket.⁹ A rendszer előnyei már a pandémia előtt is nyilvánvalók voltak. A tanúk távoli meghallgatásával már rövid távon is hatalmas összegek takaríthatók meg, ráadásul bizonyos tanúvallomásoknál a rögzítés lehetősége (pl. kiskorú sértetteknel, tanúknál) sokkal humánusabb megoldást nyújt, mint a többszöri személyes meghallgatás.¹⁰

A tárgyalótermi képi demonstrálás különböző technológiái, a *prezentációs rendszerek* is rohamosan terjedtek már a pandémia előtt is, különösen az angolszász bíróságokon.¹¹ Ezek közül a bizonyítékok képi bemutatását lehetővé tevő rendszereket használják széles körben. Ezek lényege az, hogy bármilyen digitális állományt (képet, mozgóképet, hangot, dokumentumot, kisebb tárgyakat) egyszerre akár több helyen is meg lehet jeleníteni, a képernyőkön pedig a kontrollálás, rajzolás, annotálás lehetősége is megvan, azaz pl. az ügyvéd rárajzolhat a képre,

⁸ Az amerikai National Center for State Courts *Court Technology Bulletin*jének honlapján található egy igen beszédes szöveghő, amely a weboldal cikkeinek címkéit mutatja. Itt, ha nem nézzük az olyan általános címkéket, mint a „technológia” vagy a „konferencia”, a legtöbb említéssel rendelkező témakörök az „elektronikus iratkezelés” (*electronic filing*, 178 említés) és az „ügykezelő rendszerek” (*case management systems*, 110 említés), amelyek még az első korszak technológiái, a „weboldal és internet projektek” (96 említés), az „elektronikus képi rendszerek és elektronikus jegyzőkönyvek” (*electronic imaging and electronic records* – 94 említés) és a „hozzáférés a bírósági iratokhoz” (87 említés).

⁹ A VIA VIDEO rendszerről jelen lapszámban Kékedi Szabolcs *Hogyan tovább bírósági digitalizáció* című tanulmányában olvashatunk (4.1.2. pont), de bevezetésekor sajtóvisszhangja is volt; Mérföldkőhöz érkezett a magyar bírósági eljárási rendszer. *HírTv*, 2018. szeptember 26., hirtv.hu/ahirtvhirei/merfoldkoho-erkezett-a-magyar-birosagi-eljarasi-rendszer-2468419.

¹⁰ A távoli meghallgatást lehetővé tevő rendszerekről az elmúlt években (az USA-ban már a 2000-es évek közepétől) százával születtek cikkek, ezek közül csak néhány, valamilyen szempontból érdekes cikket említenék. Benjamin LESJAK: Perception and Willingness of the Slovenian legal Profession to Use Videoconference. 1 *International Review of Law, Computers Technology* (2010) 93–100.; Anne Bowen POULIN: Criminal Justice and Videoconferencing Technology: The Remote Defendant. 4 *Tulane Law Review* (2004) 1089–1168.

¹¹ Pl. www.insd.uscourts.gov/courtroom-technology; Laurie L. LEVENSON: Courtroom Demeanor: The Theater of the Courtroom. 92(3) *Minnesota Law Review* (2008) 573–633.

megállíthatja a videót, stb. Ugyanígy szükség lehet dokumentumok felmutatására, hasonló annotációs lehetőségekkel. Az ügyvédek körében egyre népszerűbb – legalábbis az angolszász rendszerekben – a sokak által ismert általános prezentációs szoftverek (pl. Power Point) használata is.¹² A videokonferencia-rendszerek pandémia alatti széles körű használata a prezentációs rendszereket felértékelte, hiszen egy videokonferencia keretében megtartott tárgyaláson igen könnyű megosztani a képernyőt, és bemutatni egy-egy iratot, képet, videót.

Az iratbetekintésre szolgáló és tágabban az *online ügyviteli rendszerek* a negyedik fontos technológiát képviselik. Az internet megjelenése után a nagy ügyvédi irodák egyik első szolgáltatása az elektronikus ügyszobák vagy extranetek létrehozása volt angolszász területeken, és ezt a megoldást hamar átvették a bíróságok is.¹³ Ezek a rendszerek általában összeköttetésben vannak a már régebbiről ismert ügyviteli és dokumentumkezelő rendszerekkel, sőt, általában azok bizonyos moduljainak online verziói. A szolgáltatásnak az a lényege, hogy az ügyfelek az ügy bizonyos irataira rálátnak egy webhelyen, sőt adott esetben – jogosultságtól függően – azokba bele is tudnak írni. A magyar bíróságok helyzete azért speciális, mert a dokumentumkezelő és az elektronikus iratbetekintés rendszere lényegében egy időben épült ki, miközben egyébként ez a két rendszer kb. 15 éves különbséggel jelent meg külföldön. (A dokumentumkezelők az 1990-es évek elején, az extranetek inkább a 2000-es évek közepén.) Magyarországon a perek főbb adatait a Bírósági Elektronikus és Tájékoztatási Rendszer,¹⁴ míg a teljes aktát az E-akta rendszer¹⁵ tartalmazza.

Az online ügyviteli rendszereknek nemcsak az az előnye, hogy az ügyfelek számára betekintést engednek az iratokba, hanem az is, hogy használatukhoz általában kizárólag egy webböngésző szükséges, és ez azért igen fontos, mert az online szoftverekkel a helyi szerverekre történő telepítések, a különböző felhasználói környezetek (pl. operációsrendszer-verziók, vírusirtók, beállítások) kiesnek mint probléma, illetve a kliensgépeken történő telepítés folyamata teljes egészében elmaradhat, és természetesen ezzel együtt az ezt üzemeltető személyzet költségeit is meg lehet spórolni. A pandémia mutatta meg, hogy mennyire fontos, hogy ezek a rendszerek távolról is hozzáférhetőek legyenek, hiszen mind a bírák, mind az ügyviteli személyzet csak ezeken keresztül képes az iratokkal dolgozni. A legújabb tendencia ezen a területen az, hogy az ügyviteli rendszerek mobil eszközökre optimalizált verziói (appok) is megjelennek – azoknál a rendszereknél és azoknál a funkcióknál, ahol ez egyáltalán értelmezhető.

Az *automatikus dokumentumkészítő* szoftverek lényegében szövegsablonok és algoritmusok (feltételes összefüggéseket tartalmazó kódolt szabályok) kombinációi.¹⁶ A jogi szakma hamar elkezdte használni, és hamar meg is szerette e rendszereket.¹⁷ Az előnyeiket nem kell ecse-

¹² Ted BROOKS: Power Point Tips for the Courtroom. *Law Technology Today*, 2017. december 19. www.lawtechnologytoday.org/2017/12/powerpoint-tips. A szerző magát „perbeli prezentáció szakértőnek” aposztrofálja, ami igen árukkodó.

¹³ SUSSKIND i. m. (4. lj.) 146.

¹⁴ Bírósági Elektronikus és Tájékoztatási Rendszer, e-ugyintezes.birosag.hu/informacio

¹⁵ L. KÉKEDI i. m. (9. lj.) 7. pont.

¹⁶ SUSSKIND i. m. (4. lj.) 88.

¹⁷ Egy sikeres bevezetés részleteiről ír Rochell KLEMPNER: Document Assembly Programs Best Practices Guide (for Court System Development and Implementation Using A2J Author), https://www.nycourts.gov/LegacyPDFS/ip/nya2j/pdfs/BestPractices_courtsystemdocument_assemblyprograms.pdf.

telni: a dokumentumok nemcsak egyszerűen a helyes formátumban születnek, hanem képesek átvenni és átadni más rendszereknek adatokat. Ezzel nemcsak időt lehet spórolni, hanem a tévedés, elütés lehetősége is lecsökken. A dokumentumkészítőkbe ráadásul olyan automatikus funkciók is építhetők, amelyek a szerkesztést jelentősen megkönnyítik, bizonyos adattípusok (pl. az anonimizálandó mezők) előre kijelölhetők, vagy szabály révén automatikusan kijelölődnek. Ezen túlmenően elősegítik, hogy az irat létrehozásánál használt jogi tudás számottevő részét (az alkalmazott feltételeket, döntési eseteket) minél pontosabban le tudják írni (*knowledge capture*). De talán a legfontosabb előnye a *document assembly* rendszereknek az, hogy az online (automatikus vagy félautomatikus) vitarendezési eljárásokhoz készen tudják prezentálni az adatokat, így fontos lépést jelentenek az „adatalapú bíróság” felé.

2.3. A harmadik korszak technológiai

A harmadik korszakot a mesterséges intelligencia és annak jogi alkalmazásai (így például az elemzőprogramok, a korpusznyelvészeti alkalmazások és a prediktív szoftverek) és az online vitarendezési (*Online Dispute Resolution*, ODR) szoftverek reprezentálják, amelyek egy része szintén mesterséges intelligenciát (MI) használ. Egyrészt „mesterséges intelligencia” alatt nagyon sokféle dolgot ért a vonatkozó irodalom,¹⁸ annak fogalma nem zárt, állandóan változik: sok olyan alkalmazás van, amelyet 10 évvel ezelőtt még ez alá soroltunk, ma pedig már nem. Másrészt a sokféle MI-terület és -alkalmazás közül (képfelismerés, matematikai tételek bizonyítása, társalgás, társasjátékok játéka, művészeti alkotások létrehozása, harci feladatok megoldása, előrejelzés és még számtalan kognitív feladat) a jogot elsősorban a *természetes nyelvfeldolgozás* (*Natural Language Processing*, NLP) érdekli – a legtöbb jogban használt alkalmazás valamilyen NLP-alkalmazás.¹⁹

Az MI első felhasználási típusa a jogi elemzőszoftverek családja. A bírósági ítéletek és iratok elemzése, ezekből statisztikák, kimutatások készítése valószínűleg a jogászai munka egyik legunalmasabb része, pedig gyakran lehet rá szükség. Amikor a számítógépes nyelvészeti módszertanokat a jogi szféra felfedezte, az USA-ban több olyan szolgáltatás is elindult, amely a jogi forráskutatást segítő szokásos funkcióknál (keresés) többet próbált nyújtani (a Lex Machina, a Ravel és a Premonition a három legismertebb). Ezek a rendszerek a már meglévő adatok felhasználásával (pl. az ítéletekben található ügytípusok és az ügyeket tárgyaló bírák, ítéletek egymásra történő hivatkozásai alapján) mindenféle, addig fel nem tárt összefüggéseket, statisztikai elemzéseket vagy éppen vizualizációt képesek készíteni. Másrészt a nagyméretű (céges, szervezeti) jogi dokumentumhalmazok gépi, automatizált átkutatását, elemzését végezhetik. Két tipikus oka van, hogy egy cégnek, szervezetnek vagy ezek jogi csapatának erre van szüksége: vagy mert pereskedni kényszerülnek és kénytelenek elektronikus dokumentumfeltárást végezni (*eDiscovery*), vagy például egy cégfelvásárlás kapcsán kell a jogi iratok teljes körű átvizsgálását elvégezni (*legal due diligence*). Mindkét esetben dokumentumok tíz- vagy százazreit kell átnéz-

¹⁸ Pl. Stuart RUSSEL – Peter NORVIG: *Mesterséges intelligencia modern megközelítésben*. Budapest, Panem, 2005.

¹⁹ KATZ i. m. (7. l.).

ni, és nemcsak tematikailag kell csoportosítani őket, hanem pl. jogi átvilágításnál az is kérdés, hogy milyen szerződések térnek el a megszokott mintáktól (és tartalmaznak-e például a tipikustól eltérő felelősségi vagy felmondási klauzulát).

Az MI-t olykor ennél többre, ügyek kimenetelének *előrejelzésére* is használják. Például néhány éve nagy port kavart Nikolaos Aletras és szerzőtársai kutatása (helyesebben kísérlete), amelynek segítségével az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéleteit igyekeztek előre jelezni.²⁰ A kísérlet lényege az volt, hogy előbb tanítóadatként régebbi ítéletek tényállásait és végeredményét táplálták a gépbe, amely a szavak és a kifejezések, illetve ezek szöveggörnyezete alapján egy komplex NLP-módszerrel elemezte a szövegeket és az ítéletek végeredményét (ezt hívják felügyelt tanításnak). Az MI-nek azután ismert kimenetelű ítéletek tényállását adták oda a végeredmény nélkül, a szoftver pedig csaknem 80%-ban helyesen következtette ki a döntést.

Részben összefügg az MI-vel, azonban másik területhez tartozik az a technológia, amely a jogi alrendszer jövőbeli képét nagyban befolyásolhatja, és nagy szerepet kapott a pandémia idején. Ezek az online vitarendezési megoldások (*online dispute resolution*, ODR).²¹ Az online vitarendezési rendszerek általában nagy tömegű, kisebb értékű és rendszerint igen egyszerű megítélésű ügyekhez nyújthatnak segítséget.²² Két „komponensük” van: a szoftver és az általában csak az automatikus folyamat elakadása esetén belépő emberi operátor vagy arbitrátor. A szoftveres rész amellet, hogy összekapcsolja a vitázó feleket, mindig valamilyen struktúrába, illetve eljárásba is becsatornázza, rákényszerítve őket arra, hogy a releváns adatokat és tényeket ismertessék a rendszerrel. Tehát a rendszer nem egyszerűen csak „összezereszi” a két felet, hogy vitatkozzanak egymással, hanem egyúttal mederbe is tereli a vitát kérdések feltételével, elektronikus űrlapok és egy beépített „vitamenedzselő” algoritmussal, és ennek alapján néhány rendszer megoldást is javasol, például összegszerű javaslatot tesz a kártérítés, kompenzáció összegére.

Mennyiségi jellegű, tehát pl. kisebb pénzbeli kártérítésekről, kompenzációkról zajló vita esetén létezik olyan alkalmazás is, amely megkérdezi a károsult felet a még elfogadható legkisebb és az elvárt összegről, a másik felet pedig az ajánlatról (a legmagasabbról és a preferáltról). Ha a két intervallumnak van átfedése, akkor kihirdeti az eredményt (az átfedő sáv számtani közepét), ha nincsen, akkor újabb ajánlatra kéri őket.²³ A egyes rendszerekben egy mediátor is részt vesz, akinek vagy kezdettől van szerepe, vagy csak akkor lép be, ha az automatizált eszközökkel nem születik megállapodás. Richard Susskind *Az ügyvédség vége* című könyvében több konkrét rendszert is felsorol.²⁴ A rendszerek az általuk előre definiált „ellenőrző kérdések” és „űrlapok” mennyiségében, azaz a strukturáltság fokában és az emberi beavatkozás mélységében különböznek. Minél kiszámíthatóbb lefolyású, tipikusabb, gyakoribb egy jogvita, és minél in-

²⁰ Nikolaos ALETRAS et alii: Predicting Judicial Decisions of the European Court of Human Rights: a Natural Language Processing Perspective. *PeerJ Computer Science* (2016).

²¹ Így pl. SUSSKIND i. m. (4. lj.).

²² Itt rögtön megjegyzem, hogy Susskind vitatja ezt, mert szerinte kis értékű ügyek is lehetnek bonyolultak, és nagy értékűek is egyszerűek, de ez a meglátás azon a tényen nem változtat, hogy a kis értékű, de bonyolult ügyeket is érdemes ODR-en keresztül elkezdeni, és esetleg ezután áttérni az emberi bíróra, a nagy értékűeket pedig a felek bizonyosan még hosszú ideig nem fogják ilyen rendszerekben intézni. Richard SUSSKIND: The Future of Courts. 6(5) *The Practice* (2020).

²³ SUSSKIND i. m. (4. lj.) 197.

²⁴ Uo., 187–188.

kább irányul olyan kimenetekre, amelyek sztenderdizálhatók, esetleg kvantifikálhatók (pl. termékjótállással kapcsolatos jogviták, ahol a kicserélés vagy pénzvisszafizetés az általános kimenet, vagy pl. a tarifális jellegű kártérítési vitáknál), annál jobban lehet strukturálni, és annál nagyobb részt lehet automatizálni.

Elképzelhetjük, hogy milyen lehetőségeket rejt ez a rendszer, ha kombináljuk a fentebb említett MI-technológiákkal, tehát ha a vitarendezéshez az algoritmus nemcsak felületet és struktúrát ad, hanem megoldási javaslatot is a korábbi esetek ezreit, százezreit elemezve. Ennek a módszernek is nyilván megvannak a korlátai, és nem véletlen, hogy egyelőre csak bizonyos ügytípusokban működik. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy a bírósági rendszer terhelésének igen jelentős részét adják a kis értékű rutinügyek. Egyelőre nehéz elképzelnünk, de lehet, hogy hamarosan hozzászokunk, hogy pl. a webboltban vásárolt árukkal kapcsolatos panaszok, kisebb személyi sérüléssel járó balesetek, egyéb fogyasztói panaszok stb. esetén az első fórum egy ilyen (fél)automatikus platform lesz, ahogy azt is elég könnyen elfogadtuk, hogy a kisebb közlekedési szabálysértésekért járó büntetéseket gépek szabják ki ránk.²⁵

3. A pandémia és az informatika

A jogi technológiákat azzal a céllal tekintetem át, hogy feltehessem azt a kérdést: ezek közül melyek kaptak szerepet a járvány alatt? A pandémia eltérő állapotban érte a jogrendszereket, de általánosságban elmondható, hogy a legtöbb országban meglepően gyorsan adaptálódtak az új helyzethez, és az igazságszolgáltatási rendszerek nem álltak le, többé-kevésbé tovább tudtak működni. Ahogy Bridget McCormack Michigan állam legfelső bíróságának elnöke egy kongresszusi meghallgatáson mondta: a bírósági rendszer az USA-ban a járvány három hónapja alatt többet változott, mint a három megelőző évtizedben,²⁶ és ez valószínűleg igaz a többi ország jogrendszerére is.²⁷

Az EU legtöbb országában 2020. március közepén-végén a kormányzatok meghozták azokat a jogszabályokat, amelyekkel lényegében leállították a jelenléti tárgyalásokat, és a legtöbb esetben ideiglenesen felfüggesztették vagy egy-két-három hónappal kitolták az eljárási határidőket, előírták a tisztviselők és a bírák számára az otthoni munkavégzést, és megteremtették az online tárgyalások jogi hátterét.²⁸ A kormányzati intézkedésekkel egy időben a bíróságok (vagy a bírói testületek, esetleg a bírósági vezetők) bevezették a járvány idejére szóló rendkívüli intéz-

²⁵ A VÉDA rendszer automatizált folyamatára gondolok.

²⁶ Coronavirus Pandemic and Federal Courts, Chief Justice Bridget McCormack's testimony, <https://www.c-span.org/video/?473380-1/coronavirus-pandemic-federal-courts>, 21:30-nál.

²⁷ A járvány nyomán kibontakozó változásokról az egyik legjobb, aktuális híreket közlő weboldal a brit Remote Courts, amelyet én is gyakran használtam e cikk megírásához forrásként. Az oldalt a Society for Computers and Law működteti, de a UK LawTech Delivery Panel és a Her Majesty's Courts & Tribunals Service is támogatja. A Society for Computers and Law elnöke egyébként az ebben a cikkben is sokat emlegetett Richard Susskind.

²⁸ Az európai fejleményekről kiválóan tudósít az E-justice portál erre a célra létrehozott oldala, „A COVID-19-járvány hatása az igazságügyre”, https://e-justice.europa.eu/content_impact_of_covid19_on_the_justice_field_37147-hu.do?init=true.

kedéseiket,²⁹ az ügyvédi kamarák pedig kiadták azokat az ajánlásokat, amelyek például az audio- és videótárgyalások lebonyolításával foglalkoznak.³⁰ Ezek egy része a távolságtartás, az iratkezelés, a bírósági épületek rendje és hasonló tárgykörök mellett természetesen a bírósági technológiák használatára is kiterjedt. Most az ezzel kapcsolatos legfontosabb négy trendet vázoló fel: a személyazonosítás egyszerűsödését, az audio- és videótárgyalásokat, az elektronikus kapcsolattartási rendszereket és az online vitarendező rendszereket.

3.1. A személyazonosítás egyszerűsítése

Ami a technológiát illeti, a legegyszerűbb változás sok helyen az volt,³¹ hogy a maradék papíralapú folyamatokat is elektronikusra cserélték. Ez azonban sok problémát felvetett, illetve újrainyitott egy régebben folytatott polémiát az azonosításról és az elektronikus aláírásról. Mint tudjuk, a 2000-es évek elején az Európai Unió (és részben Magyarország) elkötelezte magát az elektronikus aláírás mellett, azonban később kiderült, hogy a mindennapi élet egyszerűbb ügyleteiben nincsen szükség erre a szuperbiztonságos, de kissé körülményes technológiára, amely legtöbbször chipkártyán alapszik, és speciális szoftvereket és kártyaolvasó eszközt igényel. Sok esetben a gyakorlat az egyszerű felhasználónév- és jelszóalapú azonosítást is elegendőnek tartja (pl. elfogadjuk, hogy egy adott e-mail-címről érkező csatolt dokumentum az e-mail-fiók tulajdonosától származik), de még a komolyabb ügyletek esetén is elegendő a kétlépcsős (felhasználónév–jelszó páros és mobiltelefonos kódos) azonosítás.

Ahogy azt Homoki Péter jelen folyóirat-számban közzétett cikkéből megtudhatjuk, a pandémia idején az ügyvédek számára a papíralapú dokumentumok küldése, a szerződések aláírása nagy kihívást jelentett,³² és végső soron sokan az elektronikus aláírásnál valamilyen egyszerűbb, ám szinte bizonyosan kevésbé biztonságos technológiai megoldást választottak. Ilyen volt például az elektronikus aláírással nem rendelkező állampolgárok számára a személyes azonosítás után kiadott felhasználónév–jelszó párossal (ügyfélkapu) kombinált dokumentumhitelesítési szolgáltatás, amely az elektronikus aláírás két funkcióját is teljesíteni tudja: az azonosítást és a dokumentum sértetlenségének bizonyítását.

Jelenleg ez a szolgáltatás Magyarországon mindenki számára hozzáférhető „azonosításra visszavezetett dokumentumhitelesítő szolgáltatás” néven. De sokan választották a videorendszereken keresztüli aláírási procedúrát is: a felek azonosították magukat az okmányaikkal, mások által is láthatóan aláírták az okiratot, majd valamilyen módon ezt elküldték egymásnak.

²⁹ Magyarországon pl. a rendkívüli ítélkezési szünet során ellátandó bírósági igazgatási és ügyintézési feladatokról szóló 35.SZ/2020. (III. 15.) OBHE határozat.

³⁰ Pl. Nagy-Britanniában a Chancery Bar iránymutatása, <https://www.chba.org.uk/news/cpr-116th-update-video-or-audio-hearings>.

³¹ Így pl. az USA-ban a legtöbb szövetségi bíróságon, <https://www.uscourts.gov/about-federal-courts/court-website-links/court-orders-and-updates-during-covid19-pandemic#appeals>.

³² L. továbbá HOMOKI Péter: Írásbeliség a járványügyi veszélyhelyzet idején. *Arsboni*, 2020. július 20., <https://arsboni.hu/irasbeliseg-a-jarvanyugyi-veszelyhelyzet-idejen/>.

A Magyar Ügyvédi Kamara ajánlásban szabályozta a kérdést, lényegében a fentebb leírt tartalommal.³³ Ide tartozik, hogy számos bíróságon hoztak könnyítéseket, hogy azok az ügyfelek, akiknek nincsen hozzáférése a bírósági ügymenedzsment-rendszerekhez, sima e-mailen keresztül, pdf-fájlok formájában is képesek legyenek a beadványaikat elküldeni a bíróságoknak.

Összességében tehát elmondható, hogy az azonosítással kapcsolatos vitákat és problémákat a pandémia bizonyos szempontból rövidre zárta, és általában egy egyszerűbb azonosítási módszer felé terelte. Annak, hogy a világ a járvány hatására nem 100%-osan biztonságos azonosítási módszerek felé megy el, nyilvánvalóan vannak kockázatai, de ha ezeket a kockázatokat összevetjük a hasznokkal vagy az alternatív költségekkel, akkor azt láthatjuk, hogy még mindig jobban megéri ezeket vállalni, és esetleg menet közben korrigálni, mint ragaszkodni a teljesen kockázatmentes, de adott esetben körülményes vagy nem kivitelezhető megoldáshoz.

3.2. Személyes jelenlét helyettesítése audio- vagy videokonferencia-rendszerekkel

A leggyakoribb válasz a pandémiára az volt, hogy mivel nem lehet fizikailag találkozni a többi emberrel, minden személyes jelenlétet igénylő eljárási cselekményt, jogilag releváns találkozást (pl. szerződések aláírása, tárgyalás stb.) hang- vagy videorendszereken keresztül kell lebonyolítani. A pandémia „sztárjai” így a különböző audio- és videokonferencia-rendszerek lettek, és érdekes, hogy a távoli működés során ezek használata sokakat rádöbbenett arra, hogy egyfelől bizonyos kényszermegoldások nyugodtan maradhatnak tartóság is, másfelől bizonyos cselekmények esetén nincsen szükség a személyes jelenlétre, ezek megoldhatók más módon, például írásbeli nyilatkozatokkal is. Susskind felosztása szerint az ilyen „távoli” vagy „személyes jelenlétet nem igénylő” tárgyalás lehet tisztán hang- és video-, illetve a személyes jelenléttel kevert hang- és videótárgyalás. Ez utóbbi esetén a felek egy része személyesen van jelen, de távolról is bekapcsolódnak bizonyos személyek.³⁴

A bíróságok a pandémia idején különösen nehéz helyzetbe kerültek. Mivel a tárgyalások a világ szinte minden országában egy-két hét leforgása alatt teljesen leálltak, az áttérés nagyon gyorsan történt.³⁵ Ennek ellenére a világ legtöbb országában azonnal elkezdtek az ügyhátralékok növekedni, hiszen bizonyos típusú eljárásokat, így pl. a nagyobb büntetőügyeket vagy az esküdtszéki tárgyalásokat nem lehetett megtartani. A polgári bíróságokon ugyanakkor sokkal jobb volt a helyzet. Az Egyesült Királyságban például az alsóbb fokú polgári bíróságok csaknem „teljes kapacitással” működtek,³⁶ ami azt is jelenti, hogy az audio- és videótárgyalások heti

³³ Tájékoztató az ügyfelek távazonosításáról és az okirati ellenjegyzés során a távelőttemezésről, <https://www.xn--mk-xka.hu/tavazonositas>.

³⁴ SUSSKIND i. m. (22. lj.).

³⁵ Az Egyesült Királyság-beli fejleményekről l. a „Coronavirus (COVID-19): The impact on courts” (2020. 07. 20) című parlamenti jelentést, <https://publications.parliament.uk/pa/cm5801/cmselect/cmjust/519/51902.htm>.

³⁶ Uo., [33] bek., ennek ellenére márciustól júliusig a Magistrate’s Courtok ügyhátraléka 400 ezerről 500 ezer fölé növekedett. L. COVID-19: Update on the HMCTS response for criminal courts in England & Wales (2020. szeptember), https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/915493/HMCTS401_recovery_overview_for_crime_WEB.pdf, 5.

1000-ről több mint heti 3000-re emelkedtek áprilisra.³⁷ Az USA-ban a szövetségi és a tagállami szinten is azonnal kiadták azokat az utasításokat, amelyek lehetővé tették a tárgyalások audio- és videokonferencia révén történő megtartását, és itt a távoli tárgyalások száma jóval magasabb is volt. Például a korábban már említett michigani főbíró szerint az ottani bíróságok – Michigan államban 242 bíróság van, így a mérete összehasonlítható Magyarországéval – 15 000 (!) zoomos meghallgatást tartottak április 1. és (a kongresszusi meghallgatás időpontja) június 25. között.³⁸

A legtöbb országban ezek az utasítások azt is tartalmazták, hogy a rendszereknek milyen technikai paramétereknek kell megfelelni. Ezek általában a biztonságos (beavatkozásmentes) adatátvitelt, a megbízhatóságot, a megfelelő felbontást és bizonyos esetekben a rögzítés lehetőségét tartalmazták. Gyakran felsorolást is adtak a használható rendszerekről – az ismert nagy gyártók rendszerei mind köztük voltak –, és nem volt ritka az sem, hogy konkrétan leírták egyes eljárási cselekmények (pl. az azonosítás³⁹ vagy az angolszász országokban az eskü) videokonferencia-rendszeren keresztül történő lebonyolításának rendjét.⁴⁰

A használt rendszerek a hanghívások esetén legtöbbször a normál telefonvonalak voltak, a videohívások esetén pedig túlnyomórészt a jól ismert kereskedelmi rendszerek, a Zoom, a Microsoft Teams és a Skype. A felmérések szerint ezek általában jól működtek, bár akadtak technikai problémák is, főleg a videokonferencia-rendszereknél, pl. a szokásos lefagyások, pixelezettség, a vonal váratlan megszakadása vagy illetéktelen személyek belépése a rendszerbe. Összességében elmondható, hogy a legtöbb országban az ügyvédi szakmának nem volt komolyabb kifogása és problémája a videokonferencia-rendszerek használatával kapcsolatban, és a bíróságok is többé-kevésbé elfogadták ezek használatát, mert az előnyök, a járványügyi biztonság mellett, a hatalmas idő- és költségmegtakarítás, bőven kompenzálták az egyébként valóban létező kockázatokat.⁴¹

Mert természetesen, mint minden technológiának, ennek is vannak hátulütői. Egy amerikai szerző már korábban kiemelte,⁴² hogy a videohívásoknál egyes bizonyítékokon a részletek nehezen felismerhetők, valamint azt az egyszerű tényt, hogy az emberek hajlamosak másképp viselkedni (pl. szembesítések alkalmával), ha az érintettek nincsenek fizikailag jelen. Ennek lehet igen nagy jelentősége például a „betanított” tanúk vagy egy szembesítés esetén, amikor a hamis tanúzástól a laikus a bírói pulpitus, a hivatalos környezet esetleg visszatarthatja, míg ugyanez az otthoni számítógép előtt ülve nem igaz. Mások csak akkor tartják alkalmasnak ezeket az eszközöket tárgyalástartásra, ha a felek már ismerik egymást, tehát az első találkozást

³⁷ Coronavirus (COVID-19): The impact on courts i. m. (35. lj.) [39] bek.

³⁸ Coronavirus Pandemic and Federal Courts (26. lj.) 23:00-nál.

³⁹ Így pl. a Magyar Ügyvédi Kamarának is van ilyen állásfoglalása.

⁴⁰ Pl. Federal Court of Australia: Videoconferencing (2020 április), <https://www.fedcourt.gov.au/going-to-court/videoconferencing-guide>.

⁴¹ Így pl. ez a brit jogászság általános véleménye egy gyorsfelmérés szerint, Natalie BYROM – Sarah BEARDON – Abby KENDRICK: *The Impact of COVID-19 Measures on the Civil Justice System*. The Civil Justice Council – The Legal Education Foundation (2020. május), <https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2020/06/CJC-Rapid-Review-Final-Report-f.pdf>, 8.

⁴² Francis A. WEBER: Complying with the Confrontation Clause in the Twenty-First Century: Guidance for Courts and Legislatures Considering Videoconference-Testimony Provisions. 1 *Temple Law Review* (2013) 149–180.

(azonosítást), megismerkedést nem ezeken keresztül kell megejteni. A magyar felmérésben⁴³ az egyébként kifejezetten alacsonynak ítélt biztonsági kockázatok mellett az ügyvédek azt is veszélyfaktornak ítélték, hogy nem tudnak meggyőződni arról, hogy az aláírók akarata megfelel-e az okiratban foglaltaknak, azaz – az én értelmezésemben – szerintük a manipuláció nehezebben szűrhető ki.

3.3. Elektronikus kapcsolattartás, elektronikus iratbetekintés és online ügymenedzsment-rendszerek

Mind a magyar, mind a külföldi tapasztalatok azt mutatják, hogy a járvány harmadik nyertesei, azaz a második legfontosabb technológia a videokonferencia-rendszerek mellett az elektronikus kapcsolattartásra és iratbetekintésre szolgálók voltak. Kékedi Szabolcs e számban közölt cikke jól mutatja, hogy milyen mértékben nőtt meg az elektronikus iratbetekintés mennyisége a magyar bíróságokon.⁴⁴ Fontos megjegyezni, hogy a távoli iratbetekintés megoldása a pandémia idején nemcsak a bíróságok, hanem az ügyvédi irodák elemi érdeke is. A legtöbb magyar ügyvéd az ügyfeleivel e-mailben kommunikál, az online ügyszobák azonban sokkal többet tudnak nyújtani, mint az egyszerű elektronikus levelek.

Egyfelől a legtöbb ilyen alkalmazásban szabályozni lehet a hozzáférések szintjét és a jogosultakat, és ami még fontosabb, a rendszerek, amennyiben nemcsak iratbetekintésre, hanem bizonyos iratok szerkesztésére is lehetőség van, kezelik az egyes dokumentumverziókat és a felhasználók változtatásait is. Egy kisebb ügyforgalmú iroda esetében a napi pár darab okirat levélként történő utaztatása, majd az egyes dokumentumverziók összefésülése, menedzselése nem jelent problémát, de ez a helyzet valóban csak egy-két személy együttműködése és napi néhány, legfeljebb pár tucat irat esetén kezelhető e-mailekkel. Ha akár az együttműködő személyek, akár az egy ügyben keletkező dokumentumok, akár a folyó ügyek száma meghalad egy mértéket (nehéz erre számot mondani, de kb. 4-5 főt, napi néhány tucat dokumentumot és folyó ügyet), akkor ez már bizonyosan nem menedzselhető egyedi e-mailekkel. Ez a helyzet a pandémia előtt is fennállt, az azonban felgyorsította ezeknek az ügyviteli és dokumentumkezelő rendszereknek a használatát.

3.4. Online vitarendező rendszerek

A pandémia negyedik technológiai nyertese az online vitarendezés.⁴⁵ A pandémia ezeknek a rendszereknek a bevezetését, tesztelését és implementációját is felpörgette. Ausztráliában például egy felmérés szerint a pandémia a házaspárok 42%-ánál idézett elő romlást a kapcsolatuk-

⁴³ L. HOMOKI Péter: Ügyvédi informatika a járványügyi veszélyhelyzet idején című cikkét jelen lapszámban.

⁴⁴ L. KÉKEDI i. m. (9. lj.).

⁴⁵ Loebl ZBYNEK: *Designing Online Courts: The Future of Justice Is Open to All*. Alphen aan de Rijn, Kluwer Law International, 2019. Tara VASDANI: Robot Justice: China's Use of Internet Courts. *LexisNexis Canada*, 2020. <https://www.lexisnexis.ca/en-ca/ihc/2020-02/robot-justice-chinas-use-of-internet-courts.page>.

ban, és a válókeresetek száma is megnövekedett. Az ausztrál kormányzat ezért támogatja a már létező online ajánlórendszer, az Amica továbbfejlesztését, amely a válási processzusban igyekszik tanácsokat, javaslatokat adni a feleknek szülői felügyeleti és vagyonmegosztási kérdésekben.⁴⁶ A rendszer – hasonlóan a fentebb ismertetett MI-megoldásokhoz – egyrészt egy konzultációs, adatbeviteli felületből áll, ahol a felek kérdésekre válaszolnak, és megadnak bizonyos, a válás szempontjából releváns adatokat, amelyek alapján a másik modul, nagy mennyiségű korábbi esetet elemezve, javaslatokat tesz a gyermekelhelyezés és a vagyonmegosztás kérdéseire. Egy szintén a vagyonmegosztási kérdésekhez használt másik ausztrál eszköz, az Adieu azt ígéri, hogy az ügyfél felhatalmazása alapján összegyűjti az összes olyan releváns hivatalos papírt, amely egy vagyonmegosztási egyezséghez szükséges (korábbi adóbevallások, ingatlan- és regisztrált ingótulajdon, bankszámlán található készpénz mennyisége stb.). Ezután a felek Lumihoz, a chatbothoz fordulhatnak, ami – hasonlóan az Amica rendszeréhez – a beszerzett adatok alapján javaslatokat fogalmaz meg az egyezségről.

Hasonló rendszerek már a pandémia előtt is léteztek, de a tapasztalatok szerint, akárcsak a videokonferencia-rendszereket, nem használták őket kellően intenzíven. A járvány sok helyen rákényszerítette az embereket és a bíróságokat az ODR-rendszerekre, ám ezekről az intenzív használatban kiderült, hogy nem mindig elég felhasználóbarátok. Utah államban a pandémia hatására határoztak úgy, hogy az egyébként már 2018 óta kölcsöntartozással kapcsolatos ügyekben működő, de nem elég széles körben használt rendszert felhasználói felmérésnek vetik alá, hogy megtudják, miért nem elég népszerű.⁴⁷ A 188 oldalas felmérés rendkívül tanulságos, mert a javaslatai nemcsak technológiai kérdésekre, pl. a papíralapú és az elektronikus eljárás közti átmenet könnyebbé tételére, vagy jobb, részletesebb online segítségre) vonatkoznak, hanem a jogi nyelv egyszerűsítésére is, ami azt jelzi, hogy az ODR-ek nem feltétlenül attól nehezen használhatók, hogy a technológiával birkóznak az emberek, hanem mert a bonyolult jogi nyelvet nem értik.

Vannak aztán olyan helyek is, ahol kifejezetten a pandémia miatt vezettek be ODR-megoldásokat, így pl. Michigan államban. Az MI Resolve⁴⁸ ismertetése azzal az egyébként igen meggyőző szöveggel kezdődik, hogy ha a bankolást, a tanulást és a szállásfoglalást online intézzük, miért ne lehetne bizonyos vitákat is így rendezni, anélkül hogy bíróságra kellene mennünk. A rendszer kis összegű tartozásokat, bérbeadó és bérlő közti, elsősorban bérleti díj megfizetését vagy kisebb károkozásokat, ügyvéd által nem képviselt felek esetében pedig általában csak két embert (egy-egy alperest és felperest) érintő vitákban használható. A rendszer hibrid, tehát az adatfelvétel után csaknem azonnal egy mediátor kapcsolódik be a vitába és ajánl megoldást.

⁴⁶ Australia Wants AI to Handle Divorces — Here's Why. *The Nextweb*, 2020. október 10. <https://thenextweb.com/neural/2020/10/10/australia-wants-ai-to-handle-divorces-heres-why-syndication/>.

⁴⁷ Stacy BUTLER et alii: *The Utah Online Dispute Resolution Platform: A Usability Evaluation and Report*. Innovation for Justice, 2020. https://law.arizona.edu/sites/default/files/i4J_Utah_ODR_Report.pdf.

⁴⁸ Online Dispute Resolution Tool Now Live in All 83 Michigan Counties. Sajtóközlemény, 2020. július 1., https://courts.michigan.gov/News-Events/press_releases/Documents/News%20release%20on%20MI-Resolve%20in%20All%2083%20Counties.pdf.

4. Következtetések és javaslatok

Ebben a részben arról szeretnék röviden írni, hogy mennyire lehet tartós a bíróságokon a technológiai változás, milyen újabb fejlemények várhatók, és néhány javaslatot is megfogalmazok.

4.1. Viták a bíróságok és a technológia kapcsolatáról

A pandémia reflektorként világított rá azokra a vitákra, amelyek már az internet megjelenésétől kezdve jelen voltak, és a bíróság társadalmi funkciójára és a technológia ebben betöltött szerepére vonatkoztak. A vita sokféle köntösben jelenik meg. Az egyik ilyen a jól ismert „igazságszolgáltatáshoz történő hozzáférés” narratívájával tematizálja a problémakört, és természetesen ennek is sok leágazása van a kötelező védelemtől és a szegényebb peres felek képviselőjétől kezdve az alternatív vitarendezésen át az érthetőség témaköréig. Minket azonban itt elsősorban az informatika „demokratizáló” hatása érdekel.

A bíróságok funkciója elsődlegesen a viták és konfliktusok pártatlan, igazságos rendezése, és bizonyos esetekben a jogsértések szankcionálása. Mivel viták, konfliktusok és jogsértések mindig lesznek, ameddig létezik emberi társadalom, ezt a funkciót valamilyen szervezetnek mindenképpen el kell látnia. Ugyanakkor, ahogy Susskind, a téma egyik legbefolyásosabb kutatója, tavalyi könyvében írja, a bírósági eljárások a világ szinte minden pontján lassúak, drágák és nehezen érthetőek a hétköznapi emberek számára.⁴⁹ Úgy tűnik, mintha a bíróság nem a legalkalmasabb, legkézenfekvőbb rendszer lenne a viták rendezésére. Ezért szaporodnak gomba módra az alternatív vitarendezési fórumok, ezért áll szinte minden bírósági igazgatási szervezet, így a magyar prioritási listáján is előkelő helyen a bíróságok ügyhátralékának ledolgozása, és ezért olyan fontos hívó szó az „igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés”.

Susskind szerint ennek okai szerteágazók, de valójában három fő tényezőre vezethetők vissza. Az első, hogy a bírósági eljárások rendkívül ódivatúak. A legtöbb országban (így szülőhazájában, az Egyesült Királyságban is) amellet, hogy az eljárásjog még mindig bonyolult, a jogászokra modellezett, és az eljárási cselekmények döntő része nyomtatott papírokon zajlik egy olyan korban, amelyben már a második nemzedék nő úgy fel, hogy lényegében alig lát nyomtatott dokumentumokat, mert a kommunikációjának a nagyobbik része képernyőkön zajlik. A második ok maga a modern jog jellege, szerkezete, amelyet Susskind „ingatag jogalkotásnak” nevez.⁵⁰ Ennek is több összetevője van, de a legfőbb problémát abban látja, hogy a jogalkotó szervek túl gyakran változtatják a jogszabályokat, és az egyszerű állampolgárnak esélye sincsen követni ezeket. Végül a harmadik okként az egyszerűsítési törekvések ellenére bonyolult, érthetetlen jogi nyelvet említi. A jogi nyelv nemcsak a leírt jogszabályok szövegére vonatkozik, hanem természetesen a jogi eljárások, jogi dokumentumok szövegére is.

⁴⁹ Richard SUSSKIND: *Online Courts and the Future of Justice*. Oxford, Oxford University Press, 2019. 28.

⁵⁰ Uo.

A technológia szerepével kapcsolatban élénk viták zajlottak az elmúlt években. Nyilvánvaló volt, hogy az internet megjelenése, az egyre inkább az online térbe áttevődő kommunikáció, az eleve az online térben keletkező jogviták nem fogják érintetlenül hagyni a kormányzat és ezen belül a bíróságok működését sem, és a viták inkább arra vonatkoztak, hogy a változtatásoknak mennyire gyorsan és mennyire mélyrehatóan kell lezajlaniuk. Az „inkrementalisták”, a fontolva haladók inkább a már meglévő folyamatok fokozatos elektronizálását és ezzel gyorsítását, részbeni automatizálását vallják. A radikálisok szerint az elektronizálás nem egyszerűen azt kell jelentse, hogy a jó öreg gyakorlatokat ezután elektronikusan csináljuk, hanem maga az eljárás, maguk a gyakorlatok, a munkafolyamatok is meg kell változzanak, méghozzá viszonylag rövid idő alatt.

Az elektronikus perek esetében például hamar be fog bizonyosodni, hogy a bírónak és a feleknek is elsősorban *adatokra* van szükségük, nem pedig *dokumentumokra* (amelyeknek adott esetben egy nagy része korábbi perbeli adatok redundáns újraismétlése), így észszerű lesz adatbeviteli felületeken (elektronikus űrlapokon) begyűjteni ezeket, és nem szöveges dokumentumokat szerkesztgetni és olvasgatni. Másrészt úgy tűnik, hamarosan a világon szinte minden tárgy el lesz látva szenzorokkal, és minden helyszín be lesz kamerázva. Az internet már most is ilyen hely. Az interneten történő mozgásunkat, cselekedeteinket ezernyi helyen naplózzák, rögzítik. Az online vásárlásokkal kapcsolatos fogyasztói viták azért tudnak szinte automatikusan intéződni, mert a jogügylet minden részletét rögzítik a számítógépek. Ha a világunk hamarosan olyan lesz, ahol a dolgokról, sőt az emberekről is minden adat tudható lesz, akkor voltaképp feleslegessé válnak a hagyományos bizonyítási eszközök, a tanúmeghallgatások, az okiratok, mert minden közvetlenül, adat formájában fog rendelkezésre állni. Ha pedig ez így van, a döntések jóval nagyobb hányada lesz automatizálható. Ez visszahat majd a jogalkotásra is, amely egyre szélesebb körben fogja kinyitni a kaput az ilyen adatalapú vitarendezési módszerekhez, amelyet azután végül MI vagy akár automaták is képesek lesznek menedzselni.

Mindez persze csak illusztráció, annak az illusztrációja, hogy a technológiával való viszonyunkat természetesen csak a már meglévő tapasztalatainkra tudjuk alapozni. Ha az ügyintézés fő módja immár több száz éve okiratok, dokumentumok szerkesztése és beadása, majd ezután ezek személyes megbeszélése, akkor a jövőt úgy képzeljük, hogy az okiratok elektronikusak lesznek („papírmentes iroda”), a tárgyalások pedig online módon zajlanak („virtuális tárgyalóterem”), de alapvetően ugyanúgy, mint régen. Csakhogy, mondja Susskind, a helyzet nem ez, hanem az, hogy egy-egy technológiai újítás egy sor nem várt hatást is kivált, sőt nagyon gyakran teljesen átalakítja, esetleg lerombolja az adott szféra folyamatait.

Visszaulva az előző bekezdésre: ha a jogviták alapjául szolgáló minden adat közvetlenül rendelkezésre áll, akkor nincsen értelme ezeket az adatokat okiratokba szerkeszteni, majd (akár elektronikusan is) beadni a bíróságra, azután szóban vitatkozni róluk, hanem egy megfelelő algoritmus az adatok birtokában képes lesz javaslatot tenni arra nézve, hogy (szerinte, illetve a korábbi ügyek tapasztalatai alapján) ki hibázott és miben, és mekkora kártérítést vagy sérelemdíjat kell fizetnie, illetve vele szemben milyen jogkövetkezményt kell alkalmazni. Azután ennek az előzetes, automatizált vitarendezési javaslatnak a birtokában, akinek van kedve, még továbbviheti egy ember elé az ügyet (aki egyébként nagy valószínűséggel szintén rá lesz utalva bizonyos szoftverekre, amikor áttekinti a tranzakció, az eseménysor adattengerét).

A videokonferencia-rendszerekkel, a távoli tárgyalásokkal kapcsolatos kifogások nagy része véleményem szerint könnyedén kezelhető, de ahogy ezt felmérések mutatják, valójában nem

volt velük nagy gond,⁵¹ a felhasználók elégedettek velük, és megszokták őket. A manipulációk egy részét ki lehet szűrni például egy másik kamerával, amely a teljes környezetet mutatja. Az esküdszéki tárgyalásokat egyáltalán nem kell bevonnai a távolról is tartható tárgyalástípusok közé, és ez igaz pl. azokra az esetekre is, amikor tanúkihallgatásra vagy szembesítésre kerül sor. Az e-per rendszerek szintén jól vizsgáztak, és ezeknek kiterjesztése, egyre több funkciójuknak online vagy egyenesen mobil eszközön való használhatóvá tétele egyértelmű tendencia lesz az elkövetkező években.

Jóval ellentmondásosabb a helyzet az ODR-rendszerek esetében. Ahogy azt fentebb már írtam, bizonyos rendszerekről most derült ki, hogy miért nem használták őket. Két közkeletű bölcsesség említhető: egyrészt a szükség nagy úr, és amikor egyesek kénytelenek használni ezeket a rendszereket, gyakran kiderül, hogy azok nem is olyan félelmetesek vagy használhatatlannak, másrészt a pudíng próbája az evés, és eközben az is világossá válik, hogy hogyan kellett volna vagy kell legközelebb elkészíteni ezeket a rendszereket. Az a prognózisom, hogy a jogi informatika harmadik szakaszába történő átlépés legerősebb hajtómotorjai az ODR-rendszerek lesznek.

4.2. Javaslatok

Fentebb jeleztem, hogy a jogi informatikában jelenleg a második és a harmadik korszak határán vagyunk, és a pandémia elsősorban a második korszak (online kommunikáció) megoldásainak bevezetését gyorsítja fel, egyúttal közelebb is hozza a harmadik korszak eljövételét. Ahogy azt a jelen folyóirat számban közzétett, már említett másik két írásból is láthatjuk, a tárgyalótermi prezentációs technológiák kivételével, amely a magyar (kontinentális) peres hagyományoktól eléggé távol áll, az összes technológia csakugyan nagy szerepet kapott a járvány idején.

Egyetértek Susskind jogi futurológussal, aki arról beszél *A szakmák jövője* című könyvében, hogy a technológiák általában két hullámban szokták befolyásolni egy adott professzió képét.⁵² Az elsőben a szakma egy technológia alkalmazásával hatékonyabb munkavégzést tud elérni, de ezt valójában még a régi módszerekkel teszi, azaz a technológia nem változtatja meg az alapvető munkafolyamatokat, de előkészít egy szemléletmódváltást. Jó példa erre az elektronikus betekintés, amelyben alapvetően még dokumentumok, iratok mozognak, de már nem üzeneteket küldünk, mint az offline világban, hanem a folyamatosan létrehozott dokumentumokat töltjük fel egy tárhelyre, sőt az elektronikus kapcsolattartás megvalósulhat az e-irodán keresztül is.⁵³ Ugyanakkor ez még nem változtat azon, hogy az eljárás alapvetően dokumentumcentrikus és végig ember által vezérelt.

⁵¹ SUSSKIND i. m. (22. lj.) hivatkozik az itt is idézett Nagy-Britanniában készült gyorskutatásra. BYROM et al. i. m. (41. lj.).

⁵² SUSSKIND–SUSSKIND i. m. (5. lj.).

⁵³ Pl. a *Közlönyök* (egy csokorba összevárt hivatalos közlemények) szemléletéről átállni a folyamatos közzétételre, ahogy pl. a csőd- és felszámolási végzések már valós időben jelennek meg (bár nevükben „e-cégközlöny” formájában). Az első fajta közlöny az online világban értelmét veszti, hiszen a közleményeket, végzéseket felesleges és célszerűtlen összevární, és hetente egy alkalommal közzétenni, ha ezt egy weboldalon azonnal és folyamatosan is lehetséges megtenni.

De eljön az a pillanat, amikor a technológiák mélyebben behatolnak az adott professzió munkafolyamataiba, és radikálisan átalakítják azt. A jogi informatikában ezt a váltást a harmadik korszak beköszönte és elsősorban az ODR-rendszerek jelzik. Az e-per elhozza az adatalapú dokumentumszerkesztők és az elektronikus űrlapok használatát, ez pedig szinte automatikusan dokumentumközpontúból adatközpontúvá alakítja a szemléletet. Ez készíti elő a talajt az ODR-rendszerekhez, amelyek már teljes egészében adatalapúak, és bizonyos formái már teljesen kiiktatják az emberi közreműködést. Egyetértek Osztovits Andrással, aki szerint el kell kezdeni a digitális bíróságok (az én terminológiámban a második korszak technológiája) után az online bíróságok (a harmadik korszak, és főleg az MI-alapú ODR-rendszerek) kiépítését.⁵⁴ Számtalan olyan, jó gyakorlat van külföldön, amelyet alapul lehet venni.

⁵⁴ OSZTOVITS András: Online bíróságok és az igazságszolgáltatáshoz való jog – esély vagy veszély? Megjelenés előtti közlés a *Magyar Jog* c. folyóiratból, https://hvgorac.hu/index.php?route=blog/post&blog_id=248#_ftn6.

